

помилки, а значить і вимоги до якості прийнятих управлінських рішень, особливо тих, які стосуються області параметрів порядку. Керівник уже не має права використовувати метод проб і помилок при прийнятті рішень. Крім того, багато процесів у соціальних організаціях є принципово незворотними. Тобто, у випадку невдачі, керівникові не вдасться повернути все в «вихідне становище», формально скасувавши своє рішення. Особлива чутливість соціальних систем до управлінських впливів в області параметрів порядку вимагає аналітичного, зваженого підходу на стадії розробки управлінських рішень, оцінки можливих наслідків їхньої реалізації, а також прогнозу реакції самоорганізаційного начала на організаційний вплив.

3. Ефект когерентності - в області міжособистісних відносин в організації. Дослівно, синергетика означає «теорія спільної дії». Експериментальною базою фундаментальних теоретичних положень синергетики служили різні явища фізичного середовища (чарунки Бернара, реакція Белоусова - Жаботинського, лазер і ін.). Загальною основою, що об'єднує ці явища, був, так званий, ефект когерентності (від лат. *cohaerens* - знаходитися у сполученні) - «погоджене в часі протікання внутрішньосистемних процесів, що дає взаємне посилення; синхронне, одночасне протікання усередині системи безлічі однопорядкових або різнопорядкових процесів в одному напрямку, їхня взаємна причинність і обумовленість» [11, с. 32].

Задача ініціювання й підтримки когерентності в соціальних організаціях може стати одним з найбільш важливих і перспективних напрямків розробки інноваційних соціальних технологій. Дані технології повинні орієнтуватися на включеність працівника в організаційну структуру на рівні ідентичності, високого ступеня ототожнення себе із такою соціальною впорядкованістю.

Висновки

Ми можемо говорити про наявність в організації ефекту соціальної когерентності, якщо більшість її членів усвідомлює, що їхня службова поведінка відзивається (нехай і в різному ступені) у поведінці окремих співробітників, підрозділів і навіть всієї організації; і виконують свої щоденні робочі обов'язки з урахуванням цього розуміння. Створення передумов виникнення соціальної когерентності в організації можливо, насамперед, при відсутності в міжособистісних й міжгрупових відносинах практики розподілу членів організації на виконуючих більш, або менш значимі для організації функції. З позицій синергетичного підходу, для загальної ефективності соціальної системи важливо сумлінне виконання своїх функціональних обов'язків всіма членами системи (від керівника до рядового співробітника). Тому що, місце кожного в організаційній структурі обумовлене сформованою впорядкованістю, що відповідає вимогам загальносистемних цілей. Самоорганізаційною основою соціальних технологій спрямованих на підтримку в припустимих межах рівня соціальної ентропії в соціальній організації повинна стати ідеологія (і практика) співробітництва, свідомої спільної дії окремих індивідів і соціальних груп у пошуках універсального консенсусу, балансу позицій і

інтересів. В ідеалі такі соціальні технології повинні в кожного члена організації (не залежно від займаної посади) формувати почуття значимості для системи, причетності до досягнення загальносистемних цілей, важливості ролі цих цілей у процесі ефективного досягнення індивідуальних цілей особистості. Як показали дослідження процесів самоорганізації живої матерії саме розвиток механізмів кооперації дозволяє компенсувати нестабільність (хаос) на елементному мікрорівні й продовжити життя системної структури в цілому.

Таким чином, у практиці керування соціальними системами окремі положення синергетичного підходу можуть бути використані в ролі світоглядного фундаменту в області розуміння суб'єктом управління загальних закономірностей функціонування й розвитку соціальних систем; в області механізмів прийняття управлінських рішень; в області побудови стратегії міжособистісних відносин в організації.

Перспективи даного дослідження полягають у розробці конкретних управлінських соціальних технологій, що базуються на основних принципах синергетичного підходу до управління соціальними системами.

Джерела

1. Бранский В.П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории // Общественные науки и современность. - 1999. - №6. - С. 117-140.
2. Бранский В.П. Теоретические основания социальной синергетики // Вопросы философии. - 2000. - №4. - С. 112 – 129.
3. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. – Спб.: Лань, 1999. - 480 с.
4. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
5. Капица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. Синергетика и прогнозы будущего. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.
6. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебник. – М.: Гардарика, 1998. – 528 с.
7. Рузавин Г.И. Самоорганизация и организация в развитии общества // Вопросы философии. - 1995. - №8. - С. 63-73.
8. Князева Е.Н. Саморефлексивная синергетика // Вопросы философии. - 2001. - №10. – С. 99-113.
9. Иванов В.Н., Патрушев В.И. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления. – М.: Экономика, 2001. - 327 с.
10. Пилипенко В.Е., Поддубный В.А., Черненко И.В. Социальный морфогенез: эволюция и катастрофы (синергетический подход). - К.: Наукова думка, 1993. - 98 с.
11. Карпичев В.С. Организация и самоорганизация социальных систем: Словарь. – М.: Издательство РАГС, 2001. - 126 с.

Стаття надійшла 13.04.2008 р.

ОСНОВНІ РИСИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Король О.В. (м. Дніпропетровськ)

Анотації

Стаття присвячена аналізу ролі вищої освіти в адаптаційних процесах, що відбуваються в Україні. Розвиток гнучкої, ефективної системи професійної освіти повинно стати одним з основних напрямків адаптації населення до соціальних змін.

The article is devoted to the analysis of role of higher education in adaptation processes which take place in Ukraine. Development of the flexible, effective system of trade education must become one of basic directions of adaptation of population to the social changes.

Ключові слова

ОСВІТА, СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ, МОТИВ, ЦІННІСТЬ, АДАПТАЦІЯ

Мета статті: виявлення узгодженості освітніх засобів адаптації молоді до соціальних змін з потребами молоді.

Обговорення проблеми

В перше десятиліття ХХІ ст. Україна вступила зі сформованою системою вищої освіти. Який саме вигляд має Україна під кутом зору світових тенденцій розвитку вищої освіти? Один із головних кроків, зроблених у перші десять років незалежності України, був спрямований на наближення системи вищої освіти до стандартів світових систем освіти. Варто нагадати пройдений до сьогодення вищою освітою України шлях перетворень і реформ. У 1991 р. вийшов Закон про освіту [1] та почалася розробка концепції ступеневої підготовки фахівців, відповідно до закладених у Законі про освіту положень. У тому ж році було створено єдине Міністерство освіти, яке об'єднало сфери діяльності усього освітянського процесу. Це, безумовно, позитивно вплинуло на подальше реформування системи освіти. У 1992 р. Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено «Положення про акредитацію вищих навчальних закладів» [2, с. 8], яке започаткувало систему роботи з офіційного визнання права вищих навчальних закладів здійснювати свою діяльність на рівні державних вимог і стандартів освіти. У 1993 р. уведено «Положення про ступеневу систему освіти в Україні» [2, с. 9], підґрунтям якого стали всі офіційні документи щодо функціонування системи вищої освіти, прийняті у 1991-1993 рр., а також відповідні міжнародні документи, зокрема Міжнародний стандарт класифікації освіти, прийнятий ЮНЕСКО [65, с. 9]. У 1994 р. уведено у дію «Перелік напрямів вищої базової освіти та кваліфікаційних рівнів у навчальних закладах України» [наказ], наступна модифікація якого вийшла у 1997 р. [2, с. 10].

Середина 90-х рр. принесла нові, істотні зміни у реформування вищої освіти. Спочатку Указом Президента України були затверджені «Основні напрямки реформування вищої освіти в Україні» [3]. Після прийняття Конституції України (1996) з'явилась низка законів, які створили конкретну законодавчу базу освіти у цілому і вищої, зокрема. Протягом декількох років набувався досвід роботи вищих навчальних закладів в умовах реформування вищої освіти. За цей час змінилася структурна організація вищої освіти, вступив у дію порядок надання Президентом України вищим навчальним закладам статусу національних, підготовлена низка проектів у галузі освіти й освітньої політики. Закономірним результатом такої діяльності стали «Національна доктрина розвитку освіти» (2002), Закон України «Про вищу освіту» (2002), низка указів Президента України, спрямованих на забезпечення поступального розвитку освітянської справи в цілому та окремих її складників [4].

Реформування вищої освіти відповідає і національним інтересам, і тенденціям світового розвитку вищої освіти. Підтвердженням правильності стратегічного напрямку реформи слід вважати і поступове входження України у світовий освітній простір на підставі підписання низки міжнародних угод, конвенцій, декларацій. Зокрема, підписання у Лісабоні у 1997 р. Конвенції «Про визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні» і ратифікація її Верховною Радою України відкрило шлях для укладання двосторонніх угод у галузі вищої освіти між Україною і країнами Європейського співтовариства, країнами СНД, надало можливість відкрити наші навчальні заклади для іноземців.

Не викликає сумніву, що вища освіта України, за результатами проведеної реформи, набуває рис, які зближують її освітній простір з європейським, світовим. Але, світова система вищої освіти не позбавлена проблем, які потребують свого розв'язання. Наскільки ці проблеми примітні для України і чи в змозі вона їх розв'язати?

Є одне важливе запитання, яке наводить на роздуми: для кого ми готуємо кадри спеціалістів? Глобалізація світових процесів, об'єднувальні тенденції, притаманні Європейському співтовариству, формують єдиний ринок не тільки освітніх послуг, а й праці. Виникають питання змістовної і функціональної насиченості навчальних планів вищої освіти. Функціональний складник підготовки у сфері новітніх науково-інформаційних технологій (наприклад, системних програмістів) більш інваріантний відносно її майбутнього використання на ринку праці. Це викликає підвищений попит на висококваліфікованих спеціалістів з інформатики, яких готують у країнах з перехідною економікою (зокрема, Росії, Україні та ін.). У Європі спеціалістів з програмування нині не вистачає. Так, у 2001 р. в Німеччині було 75 тис. вакансій, у Великобританії - 100 тис. [5, с. 289]. Реакцією на таку ситуацію стало введення у багатьох державах Європейського співтовариства спеціальних державних програм. Якщо врахувати, що зарплатня програмістів у Німеччині може у десять-двадцять разів перевищувати

зарплатню в Україні, наша країна стоїть перед проблемою утримання найбільш кваліфікованих кадрів.

З іншого боку, спеціалісти з багатьох напрямів підготовки не становлять особливого інтересу для європейського та й світового співтовариства. Але все більше і більше змістовна частина наших програм стає тотожною навчальним програмам зарубіжних вищих навчальних закладів. Зрозуміло, що змістовна частина кожної системи освіти повинна спиратися на відповідні особливості соціально-економічного розвитку своєї країни. Такий бік підготовки досить часто не враховується у змістовній частині навчальних програм. І це турбує працівників вищої освіти. Знову і знову виникає необхідність не прямого перенесення змісту навчальних програм зарубіжних вузів, а творчого їх опрацювання з урахуванням і досягнень, і прорахунків вітчизняної системи вищої освіти та її змісту, що досить часто ігнорується вітчизняними ВНЗ.

Не можна вважати остаточно розв'язаним і питання багатоступеневої підготовки фахівців. Так, за структурою вищої освіти ми не відмовилися від такого освітньо-кваліфікаційного рівня особи, як спеціаліст. Але цей рівень стоїть в одній горизонталі з магістром. Яка ж між ними різниця? Відповідно до дефініцій понять «спеціаліст» і «магістр», наведених у статті 8 Закону «Про вищу освіту», маємо:

3. Спеціаліст - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

4. Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності» [1, с. 8].

Невизначеність поняття «інноваційний характер певного рівня професійної діяльності» тягне за собою і невизначеність статусу магістрів і спеціалістів як взагалі, так і відносно один одного. А звідси і труднощі у складанні відповідно навчальних програм для них і таке інше. Підготовка фахівців рівня магістра, як впливає із закону, може здійснюватися і на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста. Нині практично існує три схеми підготовки на заключному етапі вищої освіти: 1. бакалавр - магістр; 2. бакалавр - спеціаліст - магістр; 3. бакалавр і паралельно - спеціаліст, магістр.

Подальше підвищення кваліфікації відбувається в аспірантурі. Аспірантом може стати той випускник, який має освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста. А як тоді бути з «інноваційністю»? Адже відповідно до отриманого освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» нею не володіє і для аспірантури вона не потрібна. Роздуми щодо цих ступенів викликані і практикою працевлаштування. Вона свідчить, що

здебільшого на робочих місцях мало звертають увагу на різницю між цими освітньо-кваліфікаційними рівнями. Зокрема, у середній школі і магістр, і спеціаліст працюватимуть учителями [5, с. 320]. Тобто немає конкретності, на які ж посади можуть претендувати особи магістерського рівня. А звідси і певна невизначеність, скільки магістрів потрібно готувати для України. Кількість бюджетних місць на підготовку спеціалістів і магістрів майже дорівнює кількості тих, хто отримує ступінь бакалавра. А може, це від того, що ми не знаємо, на які посади можна приймати бакалаврів, і при перевиробництві спеціалістів і магістрів перші просто не зможуть знайти роботу. Можливо, продуктивнішою для країни й менш фінансово напруженою при відповідному опрацюванні проблеми буде така схема підготовки фахівців: молодший спеціаліст - бакалавр - спеціаліст - аспірантура - докторантура. Фахівці розглядають й інші схеми підготовки фахівців, у яких, зокрема, відсутній рівень спеціаліста, натомість є рівень магістра. А можливо, рівні спеціаліста і магістра необхідно ввести окремо для відповідних укрупнених фахових напрямів (наприклад, для інженерних спеціальностей - рівень спеціаліста, для природничих - магістра і т. п.). Ці роздуми спричинені неоднозначністю ситуації, що склалася, з якої треба виходити з позитивними результатами.

Певна річ, що сучасна вища освіта неможлива без застосування новітніх технологій навчання. Загальні тенденції їхнього розвитку, суперечності, що виникають при цьому, вплив на діяльність класичних, традиційних університетів розглянуто у попередньому розділі. Щодо України такий напрям також є пріоритетний. Але сказати, що ми вже знаходимося на європейському, світовому рівні, означає завищити самооцінку. Є низка проблемних питань, які потребують послідовного прискореного розв'язання. Одне з них - це насичення комп'ютерною технікою навчальних закладів середньої і післясередньої освіти. Не менш важливим напрямом роботи є створення комп'ютерних мереж вузівського, регіонального (міжвузівського), національного рівнів з наданням якомога більших можливостей користування цими мережами як викладачам, так і студентам. Істотною, як це не прикро визнавати, є проблема вільного доступу до мережі Інтернет викладачів навчальних закладів усіх рівнів акредитації. Складається і можлива така ситуація, коли викладачі не зі своєї волі не здатні будуть спілкуватися зі студентами на рівні новітніх комп'ютерних технологій. Ми можемо вже тепер відзначати певні досягнення в окремих вищих навчальних закладах, але поки не буде досягнуто рівня один студент - один комп'ютер, розраховувати на позитивні зрушення у переході на нові педагогічні технології дуже важко. На сьогодні, на жаль, не вдалося забезпечити навіть кожного викладача можливістю мати вільний доступ до комп'ютера, не говорячи вже про вихід у світову комп'ютерну мережу.

Усе вище сказане ставить питання про методологію застосування комп'ютерної техніки у навчальному процесі, вплив її на психологічний стан студента, але не відміння загальної спрямованості вищої освіти на

широке застосування новітніх інформаційно-комунікативних технологій як один з чинників входження вищої освіти України у світовий освітній простір.

Але, на наш погляд, найбільш цікавими є сучасні тенденції розвитку вищої школи. Реформаторські дії європейських країн у галузі вищої освіти, насамперед Великобританії, Німеччини, Франції, Італії, спрямовані на створення загальноєвропейського освітнього простору. Вони ґрунтуються на багаторічному сумісному пошуку в рамках відомого Болонського процесу спільних фундаментальних принципів функціонування вищої школи [6, с. 45]. Це стимулювало українську вищу школу до реальних конкретних кроків у цьому напрямі. Вперше за роки незалежності дано старт широкомасштабному експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, затверджено програму дій реформування системи вищої освіти і науки України на 2004–2005 рр. у напрямку реалізації положень Болонської декларації 1999 р. [2, с. 18]. Болонська декларація ставить за мету формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації в Європі, розширення доступу до європейської освіти, розширення мобільності студентів і викладачів, ухвалення зіставної системи ступенів вищої освіти з видачею «впізнаних» у всіх країнах Європи додатків до дипломів та базується на трьох основних принципах: перехід на дворівневу структуру вищої освіти (бакалавр і магістр); введення системи легко порівнянних академічних ступенів за рахунок упровадження єдиного додатку до диплома; ухвалення єдиної системи обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах; підвищення мобільності студентів і викладачів ВНЗ.

Фактично, задекларовані напрями, з їх подальшою конкретизацією, і будуть лежати в основі реформування, модернізації нашої вищої школи.

Модернізація освітньої системи і підготовка кадрів для різних галузей професійного знання нині особливо актуальні. Ситуація в освітній практиці настільки нова, що до неї зовсім не готові педагоги різних типів навчальних закладів. Старий принцип – працювати в логіці навчального предмета – не відповідає нинішнім умовам. Сьогодні гостро відчувається потреба в якісній освіті, ознакою якої є здатність особистості орієнтуватись і гідно, професійно грамотно діяти в сучасному соціокультурному середовищі. Озброюючи студентів знаннями, уміннями і навичками, необхідними для розв'язання професійних завдань, слід розвивати і їхню активність, самостійність, ініціативу, творчість, стимулювати емоційно-вольову сферу.

Модернізація вищої школи неможлива сьогодні без пошуку можливостей перетворення кожного студента з об'єкта на суб'єкт навчальної роботи, демократизації і гуманізації відносин у системі «викладач – студент», конкретизації програми і змісту навчання, метою якого повинна бути особистість студента, його професійні риси.

Життєдіяльність вищої школи має бути організована таким чином, щоб кожен студент одержав можливість самостійно формулювати, ставити цілі, вирішувати, активно діяти, відповідати за свої дії й одержані результати. У зв'язку з цим набувають особливої актуальності питання підвищення виховного потенціалу вищої школи. Як свідчить практика, нинішня вища школа не позбавлена істотних недоліків (напруженості, конфліктності в системі відносин «викладач – студент», байдужості з боку викладачів до студентських проблем і т. ін.) [7, с. 40], що негативно позначається на вихованні, соціалізації й адаптації майбутніх спеціалістів до творчої, професійної діяльності.

Вища школа покликана навчити майбутніх спеціалістів орієнтуватись і гідно діяти в сучасних соціокультурних ситуаціях. Завдання полягає в тому, щоб допомогти випускникам вищої школи творчо адаптуватися до життя, підготувати їх до соціального партнерства. У «проблемному» полі освіти викладач повинен навчити студента вмінню проектувати перспективу власного життя й професійної праці.

Реорганізація структурного і змістового компонента професійної підготовки студентів у вищій школі передбачає пошук нових підходів до організації навчальної роботи. Інформативно-описовий підхід, який здобув значне поширення у традиційній освітянській практиці, призводить до того, що майбутній спеціаліст не може користуватися знаннями як інструментом практичної дії. Випускники вищої школи нерідко відчують великі труднощі при визначенні цілей, проектуванні, мотивуванні, організації дій, контролю й оцінки результатів. Проблема полягає в тому, щоб забезпечити заміну інформативно-описового змістово-процесуального підходу до організації навчальної діяльності, при якому студент стає суб'єктом власної освіти і професійного становлення.

Нині можна констатувати відставання методичних документів і матеріалів від потреб навчального процесу, орієнтацію методичних рекомендацій на обслуговування предметного навчання. Важливо теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методики підготовки майбутніх спеціалістів до інноваційної діяльності; провести перепідготовку і підвищення рівня професіоналізму викладачів вищої школи.

Успішне розв'язання проблем вищої освіти неможливе без дослідження науково-педагогічних питань, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Сьогодні необхідні чіткі методичні рекомендації щодо здійснення єдності духовного і технологічного, інформаційного і процесуального аспектів навчального процесу, моніторингу якості освіти, методики тестування результатів професійної підготовки спеціалістів.

Польський професор Іоланта Вільш, аналізуючи стан сучасної освіти з позицій філософського підходу, зауважує, що на нинішньому етапі розвитку суспільства логічно-філософські та детерміністично-наукові парадигми є застарілими і не сприяють успішному розв'язанню

сучасних проблем, у тому числі й освітянських [8, с. 61]. На зміну старим парадигмам прийшла нова кібернетично-системна парадигма, згідно з якою людина та її довкілля сприймається як система, як інтегральна цілісність, а зміни, що відбуваються в реальності, мають міждисциплінарний характер. Отже, стали непотрібними парадигми фрагментарного сприйняття традиційного, консервативного способу мислення, оскільки вони поглибили віками існуючий поділ науки на окремі, незалежні одна від одної вузькі галузі, які можуть бути лише фрагментами дійсності й неспроможні розв'язувати складні мультидисциплінарні проблеми, що постають в інтегрованій реальності [8, с. 63].

Чому ж так гостро стоїть проблема оптимізації інформаційної взаємодії на стадії передачі об'єкта професійних знань? Над її розв'язанням працюють фахівці різних галузей: педагоги, психологи, соціологи та ін. До недавнього часу ситуація була іншою – з наявної маси інформації просто можна було відібрати ті знання, які б відповідали майбутній професії. У вказаному випадку існувала проблема іншого характеру, пов'язана з недостатньою кількістю інформації. Щоб запобігти цьому, в навчальні плани включали нові й нові навчальні дисципліни. Але коли на зміну індустріальному суспільству прийшла епоха інформаційна, виробництво інформації почало набагато перевищувати можливості її використання і засвоєння конкретною людиною. Людство зіткнулося з інформаційною кризою, яку саме і створило: ми потопіємо в бурхливому потоці інформації. За даними фахівців, у науці знання подвоюються кожні десять років, а в деяких галузях – ще швидше: в генетиці – за два роки, в ядерній фізиці і космонавтиці – за півтора року [9, с. 194]. Багато знань швидко стають застарілими. З огляду на ці обставини необхідна переорієнтація освітнього процесу з екстенсивної моделі, що зводиться до передачі об'єкту певної суми готових знань, на інтенсивну модель, в основі якої лежить формування здатності до самоосвіти, розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця. Певна частина інформації у змісті навчальних дисциплін давно застаріла. Тому «нерідко з кафедри звучить розповідь викладача навіть не про вчорашній, а про позавчорашній день» [9, с. 194].

За роки навчання у ВНЗ студент вивчає десятки навчальних дисциплін. Але здебільшого вони ні логічно, ні проблемно не пов'язані між собою. Навіть коли суміжні навчальні дисципліни зовні здаються скоординованими й узгодженими, часто ці зв'язки не мають внутрішнього, фундаментального характеру, а є суто зовнішніми. Як наслідок – невиправдано вузька спеціалізація студентів. Сьогодні стає все очевиднішим, що нам потрібні спеціалісти широкого профілю, і така потреба зумовлена, з одного боку, закономірностями розвитку самої науки, а з другого, – тенденціями суспільного розвитку. Зростання науковості в усіх сферах людської життєдіяльності, перетворення інформації на основний товар висуває нові вимоги до рівня підготовки спеціалістів, які можна забезпечити тільки на базі фундаменталізації усієї системи вищої освіти.

Висновки

Закінчуючи, підкреслимо, що сьогоднішню ситуацію у вітчизняній освіті визначають кілька ключових тенденцій розвитку української вищої школи.

1. Перша тенденція окреслює зовнішні характеристики освітнього простору. З одного боку, досить чітко визначається спрямування на вхід у західний європейський освітній простір, де «правила гри» визначені Болонським процесом. Вони характеризуються такими ознаками, як «освіта для всіх», «суспільство, що постійно навчається», «диференціація навчання», «ефективність освіти». Ця тенденція зараз набула зовнішньо активного характеру. Вироблено відповідні рішення на рівні керівних органів держави, розроблено адміністративні акти, зроблено конкретні кроки до їх реалізації. Така тенденція може означати насамперед технологізацію і євростандартизацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, розвиток взаємозв'язків студентів та викладачів різних культур та соціально-політичних спрямувань і уподобань, та врешті-решт, вихід на якісно новий рівень соціокультурного та інтелектуального розвитку.

Разом із тим, виникає суттєва проблема, пов'язана зі збереженням вітчизняних культурних та освітніх надбань, традицій, що не піддаються цілковитій технологізації та стандартизації. Йдеться насамперед про роль особистості у навчально-виховному процесі та суспільстві в цілому. В європейському освітньому просторі, окресленому Болонським процесом, така роль чітко не визначена. Це може означати, що, прямуючи у визначений освітній простір, ми будемо змушені приймати стандарти, які, з одного боку, істотно розширюють можливості та ефективність навчального процесу як такого, а з іншого – не менш суттєво обмежують роль і можливості викладача чи студента як особистості. За євростандартами випускник вищої школи формується навчальним процесом як технологічною системою, побудованою за кредитно-модульним принципом. Згідно з традиціями вітчизняної вищої школи випускник як спеціаліст-професіонал і як особистість формується насамперед за допомогою іншого спеціаліста-професіонала й особистості, тобто викладача. Тут наявна суттєва суперечність, яка потребує вирішення.

2. Визначимо інший напрям у цій тенденції, нині дещо прихований, але не менш актуальний і дієвий – це спрямованість в освітній простір. Він має такі ознаки: спільність принципів державної політики в освіті; узгодженість загальних державних стандартів, програм, рівнів освіти, нормативних термінів навчання на кожному рівні; узгодженість положень та вимог щодо підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів; рівні можливості та вільна реалізація прав громадян на здобуття освіти на території будь-якої держави СНД [65, с. 18]. Тут не треба забувати, що ми, по суті, самі знаходимося в ньому.

3. Далі звернемо увагу на тенденцію, яку можна назвати внутрішньою (психологічною). Для цього треба зрозуміти, до чого прагне

сучасний студент як майбутній громадянин об'єднаної Великої Європи. З одного боку – це прагматизація, матеріальне заохочення та забезпечення життя. З іншого – це інтелектуалізація, інтеграція і, нарешті, спрямування на духовний саморозвиток та самовдосконалення, часто-густо всупереч прагматичним матеріальним потребам. Ця тенденція є набагато складнішою за свою сутність та структурою і не менш важливою й впливовою. Вона вимагає якісно іншого рівня вищої освіти, розвитку особистості і суспільства взагалі, вимагає освітнього простору об'єднаної Великої Європи. Тут можна передбачити таку ситуацію. Щоб кращому студентів багатії і технологічної Європи досягти, чого він прагне, а саме: інтелектуальної інтеграції на високому духовному рівні, йому необхідний освітній простір, створений на території СНД. А щоб нашому кращому студентів досягти того самого, йому необхідний сучасний європейський освітній простір.

Таким чином, виявляється, що сучасні процеси в європейському освітньому просторі є за своєю природою набагато складнішими, ніж це передбачається деклараціями Болонського процесу. Вони різнобічні та багатовекторні. Вони не передбачають «зсув» українського освітнього простору чи то на Захід, чи на Схід. Сутність їх полягає в «розширенні» одночасно і на Захід, і на Схід – до масштабів освітнього простору об'єднаної Великої Європи.

Затримавшись як мінімум на 5 років на старті, Україна стрімголов понеслася шляхом впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу та реалізації положень Болонської декларації 1999 р. в системі вищої освіти і науки України. Звичайно, рух у європейський освітній простір навряд чи має альтернативи. Залучення України до Болонського процесу може принести чималі дивіденди. Але бездумна уніфікація за західними зразками, чергове волонтаристське реформування такі ж шкідливі, як і випадання із зони європейської вищої освіти. Починаючи чергове реформування, слід принаймні з'ясувати такі питання: чому у нас, у СНД, і у них, на Заході, склалися зовсім різні системи вищої освіти? Які ми нині маємо здобутки і які втрати від перманентного реформування вищої школи України, яке триває вже понад 20 років? Чи можемо ми у найближчому майбутньому повністю перейти на західну модель вищої освіти? Не відповівши чесно й об'єктивно на ці питання, не варто починати реформування, бо воно найвірогідніше закінчиться черговим провалом. А крилатий вислів: «Хотіли як краще, а вийшло як завжди» – навряд чи заспокоїть тих, хто зазнав реальних втрат.

Ми переконані, що відмова від власної системи вищої школи і перехід на західну в Україні у принципі неможливі. Болонський процес потребує не революції, а конвергенції, зближення наших систем та їх інтеграції. При цьому досить легко буде запровадити кредити, важче, але реально, ввести модулі. Певних зусиль потребуватимуть уніфікація стандартів вищої освіти, система конвертованих дипломів. Але водночас у вищій школі України ще довго пануватиме лекційно-практична система. Одним із наслідків попереднього реформування стало об'єктивно

зумовлене зниження рівня вищої освіти в Україні. Причини цього зниження досить глибокі і є темою окремого дослідження. Можна лише зазначити, що будь-які революції лише погіршують у найближчому майбутньому загальну ситуацію, що спостерігається, а перманентні революції роблять це погіршення стабільним і застійним. На часі не чергова революція, а еволюція, трансформація нашої вищої школи. Зберігаючи своє, випробуване часом, домінування лекційно-практичної системи, курси й академічні групи, потрібно взяти у західній вищій школі кращі її наробки. Це: гнучкість, адаптована до наших умов, комп'ютеризація всього навчального процесу, насамперед системи контролю за якістю знань студентів. Відновившись від шарахань та імпровізацій на користь вдумливої послідовно виваженої еволюції, зберігаючи власні здобутки й озброївшись кращими західними інноваціями, ми можемо створити одну з кращих вищих шкіл Європи.

Перспективи подальших наукових досліджень – перспективи розвитку інституту вищої освіти в контексті Болонського процесу.

Джерела

1. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – 20–27 лютого. – С. 8–10.
2. Ніколаєнко С. Сучасна законодавча основа в системі майбутніх освітнього та наукових процесів в Україні і світі // Вища школа. – 2003. – № 4–5. – С. 3–19.
3. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України // Законодавчі акти України з питань освіти: 36. - К.: Парламент, вид-во, 2004.- 54 с.
4. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-Ш // Інформ. вісн.: Вища освіта. - 2002. - № 9. - С. 2-30.
5. Поляков М.В., Савчук В.С. Класичний університет, сучасний стан, перспективи. – К., 2004. – С. 237-326.
6. Байденко В.И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов: Российский Новый Университет, 2003. – 128 с.
7. Кондрашова Л. Проблеми вищої школи у світлі національної доктрини розвитку освіти України // Вища освіта України. – 2003. - № 1. – С. 39-43.
8. Вільш Іоланта. Кібернетично-системна парадигма як детермінанта суспільних і освітніх змін ХХІ століття. // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Збірник наукових праць, 1999. – Вип. 4. – С. 60-65.
9. Козлова Е. А. Некоторые проблемы информационного взаимодействия в вузе // Фундаменталізація вищої освіти – необхідна умова випуску конкурентоспроможних фахівців: Матеріали міжнародної науково-методичної конференції 11 – 13 квітня 2001 року. – Харків: НТУ «ХПІ», 2001. – С. 193-196.

Стаття надійшла 25.04.2008 р.